

Е. В. Галицька,кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів,
E-mail: eleonora.galytska@ukma.edu.ua;**О. К. Прімерова,**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
E-mail: o.primierova@ukma.edu.ua;
Національний університет "Києво-Могилянська академія"

Життєвий шлях та наукова діяльність Миколи Івановича Зібера

Статтю присвячено науковій і практичній діяльності видатного вченого-економіста Миколи Івановича Зібера. Розглянуто життєвий шлях науковця, його історичну роль у розвитку політичної економії та статистики. Висвітлено основні статистичні праці вченого, визначено його внесок у розвиток теоретико-методологічних засад статистики.

Ключові слова: М. І. Зібер, статистика, статистичне дослідження, статистичне спостереження, програма спостереження, перепис населення, політична економія.

28 квітня 2018 р. виповнилося 130 років з дня смерті видатного вченого-економіста, глибокого теоретика, запального публіциста і визначного українського громадського діяча Миколи Івановича Зібера. В енциклопедичних довідниках, підручниках, численних публікаціях висвітлено основні етапи його життя, наголошено на його надзвичайній обдарованості й талановитості [1; 3; 8; 9; 10; 16].

М. І. Зібер народився 10 березня 1844 р. у м. Судак Таврійської губернії в українсько-швейцарській родині. Закінчивши Сімферопольську гімназію, в 1864 р. поступив на юридичний факультет Київського університету. Під час навчання зацікавився економічними науками, зокрема політичною економією та статистикою. М. І. Зібер володів кількома європейськими мовами і вже у студентські роки вражав своїх співбесідників своєю ерудованістю і глибиною знань. Серед студентів М. І. Зібер ви-

різнявся серйозністю, вдумливістю, начитаністю. Після закінчення університету у 1867 р. М. І. Зібер короткий час працював у Волинській губернії. У 1868 р. він склав магістерські екзамени та захистив магістерську дисертацію з політичної економії "Теорія цінності та капіталу Д. Рікардо, у зв'язку з пізнішими доповненнями й роз'ясненнями", яка була опублікована в "Університетських відомостях" за 1871 р. Після цього задля поповнення знань з політичної економії та для підготовки до професорської діяльності науковець відбув у закордонне відрядження. М. І. Зібер відвідував лекції визнаних професорів у Німеччині, Швейцарії, Бельгії, інших країнах Європи. У своєму звіті щодо перебування у відрядженні М. І. Зібер детально аналізує прослухані ним курси лекцій з політичної економії, соціально-моральної статистики, логіки тощо і підкреслює, що, продовжуючи набувати теоретичні знання,

він прагнув вивчати конкретні факти економічного життя в країнах Європи і за будь-якої можливості знайомився з “господарською практикою”. Детально використовуючи великий обсяг статистичних даних, М. І. Зібер характеризує діяльність заводів, фабрик, споживчих товариств. Його цікавили питання щодо заробітної плати, тривалості робочого дня на підприємствах у різних країнах, умови праці, фабричне законодавство. Значну увагу він приділяє роботі соціального конгресу, що являв собою зібрання задля обговорення актуальних соціально-економічних проблем того часу. М. І. Зібер коротко викладає висловлювання, полеміку професорів, державних діячів, інших представників конгресу, які, за його словами, “з’їхалися з усіх кінців Німеччини, Швейцарії, Італії” [7] (тут і далі цитати із праць М. І. Зібера та інших джерел подано в перекладі авторів статті).

У 1873 р., повернувшись до Києва, М. І. Зібер працює доцентом Київського університету і продовжує наукові дослідження в галузі політичної економії, економічної первісної культури та статистики. У 1875 р. М. І. Зібер виїжджає на постійне проживання до Швейцарії, оскільки членів Київської громади, до якої він належав, переслідував царизм. У Швейцарії вчений плідно працює, постійно друкує свої статті у вітчизняних журналах: “Отечественные записки”, “Знание”, “Юридический вестник”, “Слово”, “Вестник Европы” та ін. Захворівши, у 1884 р. він повернувся на Батьківщину й останні роки проживав у Ялті, де і помер 28 квітня 1888 р.

До основних наукових праць М. І. Зібера слід віднести такі: “Теорія цінності та капіталу Д. Рікардо, у зв’язку з пізнішими доповненнями й роз’ясненнями” (1871 р.), “Життя та праці Давида Рікардо” (1873 р.), “Що таке статистика?” (1874 р.), “Досвід програми для збирання статистико-економічних відомостей” (1875 р.), “Нариси первісної економічної культури” (1883 р.), “Давид Рікардо і Карл Маркс у суспільно-економічних дослідженнях” (1885 р.) та ін.

М. І. Зібер – великий знавець класичної англійської економічної літератури і найновішої німецької. Він систематизував ідеї класичної політичної економії, популяризував економічне вчення Д. Рікардо. Вчений вважав К. Маркса послідовником Д. Рікардо й досліджував, роз’яснював, пропагував основні положення марксистської економічної теорії. Не випадково його називали першим легальним марксистом. Тому свого часу наукову спадщину М. І. Зібера було звужено до коментування й популяризації економічної теорії К. Маркса, незважаючи на глибину та широкий спектр тематики наукових досліджень ученого [8, с. 67]. М. І. Зіберу належить ідея застосування історико-еволюційного та міждисциплінарного підходів до дослідження взаємозумовленості економічної діяльності та пра-

вових економічних відносин. Учений багато уваги приділяв аналізу поземельних відносин і кооперації, промислового розвитку та впливу прогресу на соціально-економічні процеси. Видатний економіст з аналітичним складом розуму, він розглядав різні історико-економічні питання, аналізував соціально-економічні процеси в різних країнах світу, зокрема: обцинне володіння в Швейцарії та історію швейцарської альменди; общину і державу в Нідерландській Індії; стан землеробства в США, Англії та Ірландії; фабричне законодавство Великої Британії та ін.

“Працелюбний, більш ніж сором’язливий, він не надавав скільки-небудь великого значення своїм статтям, хоча кожна з них за своїм характером являла собою не журнальну статтю, а була самостійною науковою працею” [9, с. 28]. Саме до таких праць належить і стаття “Що таке статистика?”. Її метою, за словами автора, було “... показати, що саме не вистачає основним визначенням статистики і яким умовам повинна відповідати хоч якоюсь мірою програма для розробки статистичного матеріалу” [4, с. 1]. У статті вчений наголошує на необхідності вирішення питань щодо предмета статистики та підкреслює, що між статистиками немає узгодженої позиції стосовно того, “чи має статистика свій особливий предмет, чи один лише метод дослідження всіх явищ”. Він вважає, що другим за важливістю питанням, над яким статистики “не відмовляють собі у задоволенні та праві розмірковувати”, є те, що розуміти під терміном “стан” – тільки “сучасне” чи ще й “минуле” [4, с. 2–3].

Учений акцентує увагу на важливості змін, що стосуються статистичних досліджень. По-перше, кількісне вираження фактів, а по-друге, – розширення сфери досліджень суспільних явищ. Він переконаний, що кількісні характеристики все більше будуть застосовуватись як статистичний прийом при спостереженнях масових соціально-економічних явищ і процесів. А розширення сфери наукових досліджень дозволить отримати “значний результат наукового руху в цій царині знань” [4, с. 6–7]. М. І. Зібер упевнений, що останнім часом статистичні дослідження все більше і більше стосуються “суспільства і його життя”, зростає зацікавленість у вивченні фактів щодо масових явищ, незалежно від того, як вони вивчаються – “в часі чи в просторі” [4, с. 7].

Важливого значення М. І. Зібер надавав питанням застосування статистичних класифікацій, визначав їх особливості та недосконалість. Він акцентує увагу на загальноновизначеному поділі статистики “на три головні групи: статистика народонаселення, статистика економічна та статистика моральна”. Вчений розкриває сутність явищ, що належать до зазначених груп, своє бачення їх класифікації і наголошує на необхідності вивчення закономірностей соціально-економічних явищ [4, с. 7–12].

У своєму дослідженні М. І. Зібер вперше робить спробу побудувати програму, що уможливила б розробку матеріалу, який характеризує суспільне життя. Він вважає, що необхідно вивчати демографічні процеси та “соціально-фізіологічні відношення”; узагальнювати інформацію, яка характеризує ці процеси, і ширше використовувати середні величини [4, с. 24–25]. Автор переконаний, що для розробки “цілісної програми при дослідженні суспільних явищ” необхідно, окрім демографічних процесів, вивчати інформацію щодо виробництва та споживання [4, с. 26–27].

Підсумовуючи все викладене у статті, М. І. Зібер ставить питання: чи існує статистика як самостійна галузь знань і чи є статистика методом дослідження? І доходить парадоксального висновку: “Статистика не є ні особливою наукою, ні особливим методом, а просто купа числового матеріалу, яка характеризує суспільні явища”. Але систематична розробка цього матеріалу, вважає автор, “... може скласти предмет ... суспільної науки у широкому сенсі слова” [4, с. 31].

У 1874 р. разом із членами Південно-західного відділу Російського географічного товариства М. І. Зібер брав активну участь у проведенні одноденного перепису мешканців міста Києва. Саме він склав план і програму перепису, втілював свої знання і задуми при зведенні статистичного матеріалу, його систематизації та групуванні. Комісія, у складі якої був і М. І. Зібер, розробила форми таблиць для зведення даних, які передбачалось отримати в ході перепису. Були визначені групувальні ознаки та правила формування груп. Розроблені таблиці “... являли собою не тільки викладення даних відповідної графі листків (формулярів – Авт.), а й головні комбінації однієї категорії даних з даними інших категорій, чого майже не робилося при обробці матеріалів інших переписів, проведених у Росії” [14, с. 9–10]. Перепис було проведено запрошеними реєстраторами, переважно студентами вищих навчальних закладів, чиновниками, офіцерами, іншими особами, які запропонували безоплатно свої послуги для цієї роботи. Опубліковані матеріали перепису (1875 р.) свідчили про достатньо високий рівень їх наукової обробки, у ході якої були широко використані прості та комбінаційні групування, узагальнюючі показники, а дані про населення згруповані за статтю, віком, місцем народження, місцем проживання (райони міста, передмістя), сімейним станом, віросповіданням, мовою спілкування “у домашньому побуті”, рівнем грамотності (грамотні, напівграмотні, неграмотні), ступенем освіти (вища, середня, нижча, початкова), соціальним станом, а також за комбінацією ознак: рівень грамотності, стать та вік; віросповідання, соціальний статус, ступінь освіти; соціальний статус і мова спілкування тощо [15].

Після публікації результатів перепису в газеті “Киевлянин” з’явилася стаття-рецензія “Київський одноденний перепис”. М. І. Зібер не зміг бути байдужим до тих звинувачень, що прозвучали в рецензії, оскільки вона представляла надто цікавий взірєць сучасних, за його виразом, звичаїв [6, с. 3]. Редакція газети наголошувала на тому, що рецензія не тенденційна, а опублікована винятково з науковою метою. На всі зауваження М. І. Зібер дав вичерпну аргументацію, обґрунтував кожную відповідь на зауваження рецензента. Особливо це стосується побудови таблиць, як простих, так і складних, а також раціонального викладу в них статистичної інформації. Завершуючи свою статтю-відповідь, учений із притаманною йому образністю мови зазначає, що за винятком кількох зауважень, котрі мають якесь значення, всі інші “розлітаються, як дим, ... зводяться нанівець та ще й зі скандалом” [6, с. 22]. Дуже важливо, що цією відповіддю вчений вкотре продемонстрував: він є економістом-статистиком. М. І. Зібер розрахував, що всіх рядків в рецензії 1140, з них 36% виділено на виклад фактів, 12% – на окремі безумовні зауваження і промахи, 29% – на незначні зауваження і кепкування, 14% – на повторення вже зазначеного та 9% – на лайку, застереження, повчання [6, с. 23].

У 1875 р. для Південно-західного відділу Російського географічного товариства науковець підготував “Досвід програми для збирання статистико-економічних відомостей”. Ця наукова робота була доручена М. І. Зіберу, не випадково, він вважався серед київської громади “найвизначнішим економістом і статистиком”, науково-літературна діяльність якого була надзвичайно багатогранною [1, с. 5]. Він уперше зробив спробу застосування при дослідженні соціально-економічних явищ балансового методу, а розроблену ним програму використовували земські статистики Чернігівщини. З цього приводу видатний український статистик, батько української земської статистики О. О. Русов зазначав: “З перерахованих видань з особливою увагою слід зупинитися на теоретичних працях Журавського і Зібера, тому що вони справили безсумнівний вплив на складання чернігівських програм” [13, с. 16]. Він вважав, що програма М. І. Зібера, незважаючи на її теоретичну цінність, ще не використовується належним чином при вивченні економічних явищ [13, с. 19].

У вступі своєї програми М. І. Зібер підкреслював, що для правильного судження про економічне становище суспільства необхідно мати дані про виробництво і споживання матеріальних благ та вивчати взаємодію цих процесів. Вступ є своєрідною інструкцією до програми. Автор розглядає ієрархію розміщення запитань програми, зв’язок запитань демографічного та економічного блоків програми. Але найважливішим у вступі є пояснення умов, яких слід дотримуватись у процесі спостережен-

ня. По-перше, це визначення об'єкта статистичного спостереження, одиниць сукупності та одиниць спостереження. М. І. Зібер підкреслює, що можна довільно вибрати: “окрему місцевість – село, містечко, місто, повіт ...; окрему галузь промисловості в тій чи іншій місцевості – риболовство, тваринництво, землеробство, ремісничу, мануфактурну, фабричну промисловість та окремі види цих галузей...; окреме промислове підприємство, окреме господарство певної місцевості, наприклад ту чи іншу фабрику, той чи інший завод, лавку, ремісницький заклад, господарство окремої сім'ї або іншої групи осіб” [5, с. 4–5].

Учений вважає, що “кожен дослідник повинен зуміти вибрати із неї (програми – Авт.) необхідні для себе запитання”, а вибираючи для спостереження окрему галузь промисловості, окреме господарське підприємство або господарство окремої сім'ї необхідно зупинитися переважно на тих, які є “типовими, середніми, які переважають в даній місцевості”. Важливим, зазначає М. І. Зібер, є встановлення часу спостереження і підкреслює, що в процесі обстеження необхідно намагатися, щоб усі дані стосувалися “якої-небудь визначеної одиниці – десятиріччя, року, місяця, дня, оскільки тільки в подібному випадку може йти мова про якусь цілісність дослідження”. Наголошуючи на важливості дотримання об'єктивного часу і на необхідності дослідження суспільних явищ як у статистичній, так і у динамічній, науковець підкреслює, що “велику цікавість можуть представляти порівняння найважливіших соціально-економічних явищ у два різні періоди часу” [5, с. 6–7].

У своєму нарисі автор пропонував усім, хто буде проводити дослідження за цією програмою, “переробляти ті запитання її, які виражені надто відірвано і внаслідок цього недостатньо пристосовані до вимог практики”. Також він просив повідомляти його, за можливості, про зміни та доповнення, що можуть бути ураховані у наступних виданнях програми. М. І. Зібер вважав свою працю далеко неповною і незакінченою [5, с. 8–9], що, на нашу думку, характеризує автора як відповідального і глибокого дослідника.

Запитання програми М. І. Зібера згруповано у два розділи: I. Загальні відносини народонаселення; II. Суспільно-економічні відносини народонаселення. Запитання першого розділу давали можливість охарактеризувати чисельність населення за такими ознаками: місце проживання, сфера діяльності та склад населення за статтю і віком з виділенням вікових груп (до 15 років, від 15 до 60 років, понад 60 років); за сімейним станом з визначенням числа чоловіків і жінок, що проживають у шлюбі, з виділенням вікових груп (від 16 (жінки) або 18 (чоловіки) до 30 років, від 30 до 45, понад 45 років), а також визначення однаків зі з'ясуванням числа вдів і вдівців. Запитання, що стосуються на-

ціонального складу населення, давали можливість не тільки з'ясувати кількість чоловіків і жінок тієї чи іншої національності, а й одночасно визначити їх число за віком та сімейним станом; за соціальними групами – належність до привілейованого або непривілейованого стану з виокремленням у першій групі: дворянства, духовенства та купців, у другій – з виділенням сільських і міських жителів. Склад населення за освітою передбачалося вивчати в розрізі таких ознак: отримана освіта – початкова, середня і вища (дома або в школі), відсутність освіти; кількість чоловіків і жінок в розрізі виокремлених освітніх категорій за віком та національністю, а також за сімейним станом.

Запитання другого розділу програми стосувалися визначення числа чоловіків та жінок, зайнятих простою (фізичною), складною (фізичною та розумовою) та найскладнішою (розумовою) працею, а також незайнятих ніяким видом діяльності з виділенням відповідно до вказаних груп осіб за віком, сімейним станом, національністю. Запитання також спрямовувалися на з'ясування таких аспектів: 1) яким чином виконуються ті чи інші землеробські, промислові та транспортні роботи; 2) як споживаються одинаками, сім'єю чи суспільством найважливіші види їжі, одягу, житла, інше; 3) як розподіляються окремі види праці (безпосередньо або опосередковано) між окремими групами робітників у різні періоди часу (рік, місяць, тиждень, день) чи одночасно.

Низка запитань стосувалася безпосередньо виробництва та споживання, зокрема такі: який обсяг робіт виконується певною галуззю промисловості, певним підприємством; скільки робочих днів (робочих годин) витрачено на виробництво річного обсягу хліба, м'яса, овочів, риби, солі тощо; скільки споживається за день, за тиждень, за місяць, за рік вищезазначених продовольчих товарів чоловіками і жінками, представниками різних вікових категорій та суспільних груп. Аналогічні запитання стосувалися і виробництва річного обсягу зимового та літнього одягу, взуття, шапок, гудзиків тощо. Також було сформовано блок запитань щодо виробництва та використання житла, майна населення, зокрема довготермінового, в розрізі вищезазначених категорій населення. Запитання, винесені у “Доповнення”, мають загальний характер і стосуються зайнятості населення, оплати їх праці, питань еміграції та імміграції населення, наявності кредитних установ тощо. Більшість зазначених запитань передбачають визначення статі та віку респондентів, їх сімейного стану, національності, ступеня освіти, належності до відповідної суспільної групи тощо [5, с. 31–32].

Розроблена М. І. Зібером програма була однією з перших, яку використовували земські статистики Чернігівщини для вивчення соціально-економічного розвитку країни. Вона давала можливість детально описати стан соціально-економічних явищ. Ав-

тором загалом достатньо чітко були сформульовані запитання, окремі з них, за можливістю, конкретизувалися, а також сформована система статистичних показників. При цьому широко використовувався метод групувань, явища розглядалися за низкою різних ознак. Усе це сприяло збагаченню методології статистичних досліджень [2, с. 43].

О. О. Русов у своїй науковій праці “Досвід програми для вивчення економічних і суспільних відносин у південноросійському селі” коротко характеризує програми, розроблені українськими дослідниками до нього, зокрема програму М. І. Зібера. Він зазначав, що ця програма “молодим працівникам може слугувати прекрасним керівництвом. Може здійсниться і бажання автора, що практика вкаже на необґрунтованість деяких його положень і внесе поправки в його програму, яку він назвав “Досвідом програми” [11, с. 18]. Більш детально доповідь щодо цієї програми О. О. Русов зробив на засіданні статистичної комісії при III відділенні Вільного економічного товариства 9 грудня 1903 р.

і опублікував її. Він вважав за потрібне повернутись до цієї програми, оскільки вона є “... головним джерелом при складанні практичних програм” земської статистики, а також тому, що неодноразово доводилося отримувати запити від статистиків щодо можливості її придбання [12, с. 35–36].

М. І. Зібера вважали вченим з глибоким розумом, надзвичайно ерудованим, з винятково доброю, гуманною і прекрасною душею, людиною великої щирості та правдивості. Його мова вирізнялася рідкісною ясністю, виразністю і навіть художністю [10, с. 144–145]. М. І. Зібер належить до того типу дослідників, які писали швидко, легко і глибоко, вміли просто пояснювати складні економічні явища та процеси. Видатний учений розглядав різні економічні теми, діапазон його економічних і статистичних розвідок був надзвичайно широким. Насичені багатим фактологічним матеріалом, виконані на тогочасному рівні історико-економічних досліджень, праці М. І. Зібера не втратили й до сьогодні пізнавального і джерелознавчого значення [8, с. 73].

Список використаних джерел

1. Бованенко Д. Є. Микола Іванович Зібер (До сорокаліття смерті). Київ, 1928. 19 с.
2. Галицька Е. В. Роль М. І. Зібера у розробці теоретико-методологічних засад статистичного спостереження // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2007. № 96. С. 41–43.
3. Галицька Е. В., Прімерова О. К. Етапи формування та розвитку статистики як науки // Ковтун Н. В., Галицька Е. В. Теорія статистики: підручник. Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2008. Розділ 1. С. 9–69.
4. Зібер Н. И. Что такое статистика? // Знание. 1874. № 8. С. 1–31.
5. Зібер Н. И. Опыт программы для собирания статистико-экономических сведений. Киев: Типография М. П. Фрица, 1875. 32 с.
6. Зібер Н. И. По поводу рецензии “Киевлянина” на перепись 2 марта 1874 года. Соображения и заметки одного из принимавших участие в разработке переписи. Киев: Типография М. П. Фрица, 1875. 24 с.
7. Зібер Н. И. Отчет магистра политической экономии Николая Зибера о пребывании за границей с января по сентябрь 1872 года // Университетские известия. 1873. № 8. Отдел II, Ч. III. С. 1–55.
8. Злупко С. Н. И. Зібер – исследователь мировой экономики и экономической мысли (к 150-летию со дня рождения) // Экономика Украины. 1994. № 8. С. 67–74.
9. Клейнборг Л. М. Николай Иванович Зібер. Петроград: Колос, 1923. 96 с.
10. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Воспоминания. Петроград: Время, 1923. 190 с.
11. Русов А. Опыт программы для изучения экономических и общественных отношений в южно-русском селе. Киев: Типография Е. Т. Керер, 1880. II + 18 с.
12. Русов А. А. О статистико-экономической программе Н. И. Зибера // Труды Вольного Экономического общества. 1903. № 6. С. 35–52.
13. Русов А. А. Краткий обзор развития русской оценочной статистики. Киев: Издание “Кружка студентов Киевлян” Киевского коммерческого института. 1913. 119 с.
14. Чубинский П. П. Доклад о части выработанных комиссией форм таблиц для разработки данных, полученных путем переписи // Записки Юго-западного Отдела Императорского русского географического общества. 1874. Т. 2. Киев: Типография М. П. Фрица, 1875. С. 9–10.
15. Чубинский П. П. Реферат: Обзор данных о населении города Киева по однодневной переписи, произведенной 2 марта 1874 г. // Записки Юго-западного Отдела Императорского русского географического общества. 1874. Т. 2. Киев: Типография М. П. Фрица, 1875. С. 187–218.
16. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. XII. Санкт-Петербург: Типо-Литография И. А. Ефрона, 1894. С. 581.

References

1. Bovanenko, D. Ie. (1928). *Mykola Ivanovych Ziber (Do sorokalittia smerti) [Nikolaj Ivanovich Ziber (Until the 40th Anniversary of death)]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Halytska, E. V. (2007). Rol M. I. Zibera u rozrobtsti teoretyko-metodolohichnykh zasad statystychnoho sposterezhennia [The role of M. I. Ziber in the development of theoretical and methodological foundations of statistical observation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 96, 41–43 [in Ukrainian].
3. Halytska, E. V., & Primierova, O. K. (2008). Etapy formuvannia ta rozvytku statystyky yak nauky. Rozdil 1 [Stages of the formation and development of statistics as a science. Section 1]. Kovtun, N. V., Halytska, E. V. *Teoriia statystyky [Theory of Statistics]*; (pp. 9–69). Kyiv: VPTs “Kyivskiy universytet” [in Ukrainian].
4. Ziber, N. I. (1874). Chto takoe statistika? [What is Statistics?]. *Znannia – Knowledge*, 8, 1–31 [in Russian].
5. Ziber, N. I. (1875). *Opyt programmy dlya sobiraniya statistiko-ekonomicheskikh svedeniy [Experience of the program for collecting statistical and economic data]*. Kyiv: Printing house M. P. Fritz [in Russian].
6. Ziber, N. I. (1875). *Po povodu retsenzii “Kievlyanina” na perepis 2 marta 1874 goda. Soobrazheniya i zametki odnogo iz prinyimavshikh uchastiye v razrabotke perepisi [Regarding the review of “Kievlianina” for the census on March 2, 1874. Considerations and notes of one of those who participated in the development of the census]*. Kyiv: Printing house M. P. Fritz [in Russian].
7. Ziber, N. I. (1873). Otchet magistra politicheskoy ekonomii Nikolaya Zibera o prebyivanii za granitsey s yanvarya po sentyabr 1872 goda. [Report of the Master of Political Economy Nikolay Ziber on his stay abroad from January to September 1872]. *Universitetskiye izvestiya – University News*, 8, II, Part III, 1–55 [in Russian].
8. Zlupko, S. (1994). N. I. Ziber – issledovatel mirovoy ekonomiki i ekonomicheskoy myisli (k 150-letiyu so dnya rozhdeniya) [N. I. Ziber – a researcher of the world economy and economic thought (on the occasion of the 150th anniversary of his birth)]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 8, 67–74 [in Russian].
9. Kleynbort, L. M. (1923). *Nikolay Ivanovich Ziber [Nikolai Ivanovich Ziber]*. Petrograd: Kolos [in Russian].
10. Ovsyaniko-Kulikovskiy, D. N. (1923). *Vospominaniya [Memories]*. Petrograd: Time [in Russian].
11. Rusov, A. (1880). *Opyt programmy dlya izucheniya ekonomicheskikh i obschestvennykh otnosheniy v yuzhno-russkom sele [Experience of the program for studying economic and social relations in the South Russian village]*. Kyiv: Printing house E. T. Kerer [in Russian].
12. Rusov, A. A. (1903). O statistiko-ekonomicheskoy programme N. I. Zibera [On statistics and economic program of N. I. Ziber]. *Trudy Volnogo Ekonomicheskogo obschestva – Proceedings of the Free Economic Society*, 6, 35–52 [in Russian].
13. Rusov, A. A. (1913). Kratkiy obzor razvitiya russkoy otsenochnoy statistiki [A brief review of the development of Russian appraisal statistics]. Kyiv: The publication “The Circle of Students of Kiev” of the Kiev Commercial Institute [in Russian].
14. Chubinskiy, P. P. (1875). Doklad o chasti vyrabotannykh komissiyey form tablits dlya razrabotki dannyh, poluchennyh putem perepisi [Report on the part of the table forms developed by the Commission for the development of data obtained through the census]. *Zapiski Yugo-zapadnogo Otdela Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obschestva – Notes of the South-West Division of the Imperial Russian Geographical Society*, Vol. 2, 9–10 [in Russian].
15. Chubinskiy, P. P. (1875). Referat: Obzor dannykh o naselenii horoda Kieva po odnodnevnoy perepisi, provodimoy 2 marta 1874 g. [Abstract: An overview of data on the population of the city of Kiev on a one-day census conducted on March 2, 1874.]. *Zapiski Yugo-zapadnogo Otdela Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obschestva - Notes of the South-West Division of the Imperial Russian Geographical Society*, Vol. 2, 187–218 [in Russian].
16. *Entsiklopedicheskii slovar Brokgauza i Efrona [Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary]*. (1894). Vol. XII. Sankt-Peterburg: Tipo-Litografiya I. A. Efrona [in Russian].

Э. В. Галицкая,

кандидат экономических наук, профессор,
профессор кафедры финансов;

Е. К. Примерова,

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов;

Национальный университет "Киево-Могилянская академия"

Жизненный путь и научная деятельность Николая Ивановича Зибера

Статья посвящена научной и практической деятельности выдающегося ученого-экономиста Николая Ивановича Зибера. Рассмотрены жизненный путь ученого, его историческая роль в развитии политической экономики и статистики. Освещены основные статистические труды ученого, определен его вклад в развитие теоретико-методологических основ статистики.

Ключевые слова: *Н. И. Зибер, статистика, статистическое исследование, статистическое наблюдение, программа наблюдения, перепись населения, политическая экономия.*

E. V. Halytska,

PhD in Economics, Professor,
Professor of the Department of Finance;

O. K. Primierova,

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance;

National University "Kyiv-Mohyla Academy"

Life Path and Scientific Activity of Mykola Ivanovych Ziber

The article is devoted to the scientific and practical activities of the outstanding scientist-economist, profound theorist, active publicist and prominent Ukrainian public figure Mykola Ivanovych Ziber.

The life of the scientist, his historical role in the development of political economy and statistics are considered. Mykola Ziber was a great connoisseur of classical English economic literature and the newest German economic literature. He systematized and popularized the ideas of classical political economy.

The contribution of the scientist to the development of the theoretical and methodological foundations of statistics is determined. Mykola Ziber actively used the historical-evolutionary and interdisciplinary subjection in the study of the interconnectedness of economic activity and legal economic relations. The scientist paid a lot of attention to the analysis of land relations and co-operation, industrial development and the impact of progress on socio-economic processes. A prominent economist with an analytical mind examined various historical and economic issues, analysed socio-economic processes in different countries of the world.

Great attention Mykola Ziber paid to questions of statistical classifications, defining their features and imperfections. He focused on the commonly defined division of statistics into three main groups: population statistics, economic statistics, and moral statistics. Scientist revealed the essence of the phenomena belonging to these groups and their classification.

The article describes Ziber's attempt to build a program that would enable the development of material that characterizes social life. Mykola Ziber believed that it is necessary to study demographic processes and socio-physiological relation, generalize information that characterizes these processes, and more widely use average values. The author was convinced that in order to develop a holistic program for the study of social phenomena it was necessary, in addition to demographic processes, to study information on production and consumption. The program, developed by Mykola Ziber was one of the first, which was used by the statistics of Chernihiv region to study the socio-economic development of the country. It made possible to describe in detail the state of socio-economic phenomena. The author has sufficiently clearly defined all the necessary questions. A system of statistical indicators was formed, method of grouping was widely used, and objects were considered on a number of different features. Mykola Ziber's work made a sufficient contribution to the enrichment of the methodology of statistical research.

Key words: *Mykola Ziber, statistics, statistical research, statistical observation, surveillance program, population census, political economy.*

Бібліографічний опис для цитування:

Галицька Е. В., Прімерова О. К. Життєвий шлях та наукова діяльність Миколи Івановича Зібера // Статистика України. 2018. № 2. С. 107–113.